

УЗ ДВАДЕСЕТОГОДИШЊИЦУ УСТАНКА НАРОДА ЈУГОСЛАВИЈЕ

Генерал-пуковник **ЈОВО ВУКОТИЋ**

ДРУГА ПРОЛЕТЕРСКА ДИВИЗИЈА У ФОРСИРАЊУ ДРИНЕ АПРИЛА 1943. ГОДИНЕ

После форсирања Неретве пред јединице Главне оперативне групе испречила се опет врло озбиљна препрека — Дрина.

Пошто су главне снаге четника Драже Михаиловића претрпеле на Неретви војнички и политички пораз, Главна оперативна група их је гонила међуречјем Неретва — Дрина. Наступало се широким фронтом да би се што пре избило у шири простор Невесињског поља и Калиновачке висоравни. То су диктирали оперативни разлози, а и потреба да се хиљаде рањеника и болесника сместе, лече и исхране.

Желело се да се простор између Неретве и Дрине што пре са- влада. Маршевали смо преко голог и беспутног херцеговачког крша, преко дивљег Прења, Височице, Црвња и Трескавице. Само понека стаза, изложена непрекидно бомбардовању италијанске и немачке авијације. Овде-онде можемо скренути са стазе и склонити се у крш, али рањеници су беспомоћни.

Главна оперативна група наступала је по плану. Наиме, Врховни командант је продужио реализовање раније донете одлуке, тј. да са главном оперативном групом после разбијања четника на Неретви продужи наступање са линије Коњиц — Мостар ради уништења њихових остатака и пристижућих појачања у захвату Неретве и Дрине, а затим да наступањем између линија, западно, Гацко — Никшић и, источно, Горажде — Пљевља, избије главним снагама на ширу просторију Црне Горе, Санџака и Херцеговине ради спровођења даљих оперативно-стратегијских планова и збрињавања рањеника и болесника.

После ослобођења Невесиња, Главатичева и Калиновика Врховни штаб је извршио нужно прегруписивање снага и у духу опште замисли одлучио:

— 3. ударна дивизија продужава наступање са простора Невесиња општим правцем: Невесиње — Гацко — Никшић;

— 1. и 2. пролетерска дивизија форсирају р. Дрину на одсеку: Шћепан Поље — Горажде, и то 2. пролетерска дивизија северно, а 1. пролетерска дивизија јужно од Фоче, а затим наступају у међуречје Дрина — Тара — Лим;

— 6. источнобосанска бригада и мајевичка група батаљона форсирају р. Дрину на одсеку Устипрача — Вишеград и наступају у правцу Чајничача;

— 7. банијска и 9. далматинска дивизија остају на простору Калиновик — Невесиње — Главатичево са задатком да осматрају непријатеља и затварају правце који изводе од Сарајева преко Трнова, од Коњица преко Борачког језера и од Мостара преко Невесиња у позадину Главне оперативне групе и болница.¹⁾

После разбијања четника и Италијана на линији Главатичево — Лука, 2. пролетерска дивизија, ојачана 1. пролетерском бригадом, наступала је према линији Калиновик — Улог у више колона:

Придајући поменутој линији велики оперативни значај не само у одбрани р. Дрине него и црногорско-санџачке територије, такозвана Врховна команда у отаџбини издаје штабу лимско-санџачких четничких одреда наређење (О. бр. 231 од 13. марта 1943.) да линију југозападне падине пл. Трескавице — Калиновик — Улог утврди и упорно брани. Због тога је тај штаб наредио команданту Милешевског корпуса да са своје територије мобилише 2.000 четника, с тим да се из пљеваљског среза мобилише све што пушку носи. Хиљаду мобилисаних четника требало је одмах упутити у Калиновик, а другу хиљаду задржати на десној обали Дрине, према Устиколини.²⁾ Командантима Комског и Лимског четничког одреда је наређено да, уз непосредну помоћ среских команданата, прикупе све тешко и лако аутоматско наоружање и муницију и пребаце у Колашин, одакле ће се, са мобилисаним људством, упутити према Фочи и Калиновику.³⁾

Пошто је завршио мобилизацију и прикупио наоружање, а да би четницима повратио морал, командант лимско-санџачких четничких одреда Павле Ђуришић послао је команданту четничких снага код Калиновика депешу у којој га обавештава да 15. марта у подне креће из Колашина са 2.000 мобилисаних четника, да се у 50 камиона превозе до Чајничача, а одатле иду пешке форсираним маршем преко Фоче за Калиновик.⁴⁾ Том приликом је упозорио команданта калиновичког сектора да код људства одржи морал. И италијански официр за везу из 6. армијског корпуса јавио је 16. марта у 19 часова да му је, због угрожености комунистичких колона које наступају од Главатичева ка Калиновику наређено да становнике Калиновика евакуише у Фочу,⁵⁾ а италијански генерал Ментасти, са сектора дивизије „Венеција”, упозорава четничку команду у Калиновику да не напушта положај док ту не стигне Ђуришић.

Иако су били оптимисти у погледу резултата борбе у области Калиновика и Невесиња, четници предузимају и мере за мобили-

¹⁾ Војни историјски институт ЈНА, *Ослободилачки рат народа Југославије*, књига 1, 1941—1945, стр. 408—409.

²⁾ Архив Војног историјског института, рег. бр. ГГ-V-91.

³⁾ Архив Војног историјског института, рег. бр. ГГ-V-921.

⁴⁾ Исто, рег. бр. ГГ-V-84.

⁵⁾ *Зборник докумената и података о народноослободилачком рату југословенских народа*, том IV, књ. 11, док. бр. 237.

зацију нових снага из Санцака (у Бољанићима), које је требало упутити на затварање црногорске границе.⁶⁾

Трећа ударна дивизија, у садејству са делом снага 2. пролетерске дивизије, успешно је наступала, разбила четничко-италијанске снаге на правцу Коњиц — Невесиње и заузела ово четничко упориште, чиме је био отворен пут за даље наступање према Црној Гори.

На другом правцу, правовременим нападом 2. пролетерске дивизије, у садејству са 1. пролетерском бригадом, разбијене су четничко-италијанске снаге у рејону Главатичева и на време осујећен четнички маневар, како са правца Фоче — Калиновик у правцу Главатичева, тако и са правца Невесиње — Улог у правцу Калиновика.

После тешких тродневних борби снаге 2. пролетерске дивизије, у садејству са 1. пролетерском бригадом, сломиле су одбрану четника на линији Калиновик — Улог.

У овој борби, која је по упорности обеју страна имала одсудан карактер, треба истаћи маневар 2. пролетерске бригаде: после заузећа Обља она је иницијативно напала Калиновик из позадине и тиме четнике у овом рејону довела у тежак положај, те су се у неред у повукли у правцу Фоче.

Тим поразом четничких снага у рејону Калиновика створени су повољни услови за даље наступање ка Дрини и за маневар ка Црној Гори и Санцаку.

Друга пролетерска дивизија (састава: 2. пролетерска, 2. далматинска и 3. пролетерска (Санџачка) бригада)⁷⁾, као јужна самостална група, требало је да форсира Дрину јужно од Фоче, на одсеку Брод на Дрини — с. Бастаси, да уништи непријатеља на њеној десној обали и настави кретање у духу идеје Врховног штаба.

Дрина је брза планинска река, нарочито у горњем току, усеченог корита и стрмих обала, које су, без уређења, тешко приступачне свим возилима. Само на неким местима, на пример код Устиколине, где је Дрину имала да форсира 1. пролетерска дивизија, могу прићи и возила.

На одсеку форсирања 2. пролетерске дивизије долина Дрине је узана и тешко приступачна, са жбуњем и ниским шумарцима. Тих дана је услед јаких падавина и топљења снега ниво воде био максималан.

Брзаци на Дрини отежавају прелаз и у нормалним приликама, а камоли при форсирању. Вештачких прелаза ни газова није било. Код Брода на Дрини био је неки друмски мост, али су га четници порушили приликом повлачења. Други прелаз, скелом, држали су четници у с. Бастасима, а газова има само у најтоплије летње дане, и то само за пешаке.

Десну обалу Дрине на правцима форсирања 1. и 2. пролетерске дивизије, бранили су делови 3. алпског и 259. пешадијског пука италијанске дивизије „Тауринензе“, у Фочи је био један батаљон „Аоста“

⁶⁾ Зборник, IV, 11, док. бр. 248.

⁷⁾ Само привремено у саставу 2. пролетерске дивизије.

(помиње се и батаљон „Интра“), а на ватреном положају Фоча — Брод на Дрини налазила се батерија топова 259. пешадијског пука. Поред италијанских снага, на десној обали Дрине је било распоређено и осам четничких бригада и један самосталан одред. Укупна јачина тих снага: око 3.000 пушака, са око 60—70 лаких и тешких аутоматских оруђа и три тешка минобацача.

На одсеку форсирања 2. пролетерске дивизије (Брод на Дрини — с. Мјешаји) десну обалу су браниле следеће јединице:

— Прибојска четничка бригада, на одсеку Брод на Дрини — с. Копилови — узводно од с. Копилова;

— Пљеваљска и Колашинска летећа бригада, на одсеку Брод на Дрини — с. Равне Њиве;

— Колашинска бригада, на одсеку с. Копилови — с. Бунови;

— Андријевичка и Бјелопољска бригада, на одсеку с. Бастаси — с. Мазоча — с. Копилово;

— Летећа бригада (Дерикоњина), на одсеку с. Бунови, а Милешевска бригада на Црном врху, као резерва.

Четничким формацијама на десној обали Дрине пружала је подршку италијанска артиљерија с ватрених положаја код Фоче.

Поред тога, штаб лимско-санџачких четничких одреда је тражио од Италијана помоћ од једног батаљона са артиљеријом. Ове снаге су биле на путу за Фочу.⁸⁾

Из изнетих података о Дрини као препреци, а посебно о непријатељским снагама које су је браниле, долази се до закључка да би форсирање ове реке било врло тешко и помоћу савремене технике, а наше јединице нису имале никакву технику, чак ни месних помоћних средстава.

Упоредо са извиђањем прелаза на Дрини извршена је расподела постојећих ватрених средстава у три линије, за заштиту прелаза јединица. На линији с. Ријека — с. Бјелићи — с. Трошњићи — с. Ступови — с. Гурићи — гробље источно од с. Белени — група кућа источно до с. Маринковића постављена су тешка пешадијска оруђа, на линији с. Трбушће — с. Приједражје — с. Трошањ — с. Белени постављени су бацачи, а у рејону с. Пушине брдски противтенковски топови.⁹⁾

Друга пролетерска дивизија била је распоређена на левој обали Дрине, на одсеку с. Ђећево — р. Сутјеска. На овом простору бригаде су вршиле извиђање и рекогносцирање реке као и припреме за форсирање:

— 2. пролетерска бригада на одсеку Брод на Дрини — с. Ђећево;

— 2. далматинска бригада на одсеку с. Мјешаји — с. Трбушће;

— 3. пролетерска (Санџачка) бригада на одсеку с. Белени — с.

Војиновићи.

⁸⁾ Архив VII, рег. бр. ГГ-V-96.

⁹⁾ Зборник, IV, 13, док. бр. 45.

Припреме за форсирање вршене су под ватром италијанске артиљерије из рејона Фоче и под ватром тешких аутоматских оруђа са десне обале Дрине.

Друга пролетерска бригада је формирала радионицу и прикупила грађу за реконструкцију порушеног моста на Броду. Узнемиравани од непријатеља, а нарочито артиљеријском ватром из рејона Фоче, градитељи моста, под непосредним руководством заменика комесара бригаде¹⁰⁾, направили су патос за мост, али га је водена стихија ломила и носила даље. Прикупљена је нова грађа од које су направљени чамци, али се ови нису могли одржати на води, већ су одмах тонули. Ни 2. далматинска бригада није мировала. И тамо су направљени чамци и сплавови од лаке грађе која је била на лицу места, али се ни ови нису могли одржати на води. Због тога су одважни далматински морнари и рибари, иако моментано у слабој физичкој кондицији, одлучили да препливају Дрину и челично уже за скелу пребаце на десну обалу. Јавило се много пливача. Сваки је желео да помогне да се река пређе. Одлучено је да тај покушај изведу тројица који ће бити везани конопцима како их матица не би однела.

Нису били одмакли далеко од обале а морали су се вратити, јер је једнога матица била занела и почела носити. Да нису били везани, сва тројица би се удавили.

Желећи да искористе наше тешкоће око припрема за форсирање Дрине, четници су планирали напад из долине Сутјеске на 3. пролетерску (Санџачку) бригаду. Поред тога, тражили су од италијанске команде да артиљерија и авијација туку 2. пролетерску дивизију на левој обали Дрине.¹¹⁾ Међутим, до напада није дошло.

Форсирање на одсеку 3. пролетерске (Санџачке) бригаде било је нешто повољније с техничке стране, јер је овде од раније постојао прелаз, само је требало направити сплав и наћи сплавара који је ту сплаварио; с тактичке стране оно је било нешто сложеније, јер је на овом одсеку (у рејону с. Бастаса) непријатељ имао јаче снаге, а са североисточних падина Вучева јаком ватром из тешких баџача и митраљеза тукао је десни бок 3. пролетерске бригаде којој, међутим, нису могла бити упућена тражена појачања

Када су се командант и комесар 2. пролетерске дивизије вратили са Дрине, штаб дивизије је, после дискусије, одлучио да његов начелник¹²⁾ оде у Врховни штаб НОВ и ПОЈ и прикаже ситуацију која је владала на овом одсеку форсирања, и да Врховном команданту предложи да 2. пролетерска дивизија форсира реку позади 1. пролетерске дивизије, код Устиколине, иако ова још није била форсирала Дрину.

У међувремену, 31. март у 22 часа, командант лимско-санџачких четничких одреда известио је Дражу Михаиловића да на десној

¹⁰⁾ Алекса Дејовић, народни херој. Погинуо при форсирању Дрине.

¹¹⁾ Архив VII, рег. бр. V, 145.

¹²⁾ Јово Вукотић.

обали Дрине влада мир, као и да се у Устикolini већ налази италијански официр за везу.

После реферисања у Врховном штабу, начелник штаба 2. дивизије се вратио и обавестио команданта и комесара да Врховни командант не мења првобитну одлуку, већ поново захтева да ове дивизије форсирају Дрину на широком фронту, свака на свом правцу, да се штабови дивизија и даље оријентишу на месна средства а Врховни штаб ће на одсек форсирања упутити делове своје инжињеријске чете ради пружања помоћи.

Штаб 2. пролетерске дивизије после саветовања одлучио је да начелник дивизије оде на Дрину, на одсек с. Трбушће — с. Бастаси, у штаб 3. пролетерске (Санчачке) бригаде, да би руководио рекогносцирањем и стварањем плана за форсирање. Овде је добио податке да се у с. Мјешајима налази сплавар-професионалац, Раде Ћосовић, који иначе сплавари на овом делу реке.

Предузете су следеће припреме за форсирање:

— из 2. далматинске бригаде је одређено људство за сечу балвана које је требало прикривено пребацити на место изградње сплавова;

— део снага 2. далматинске и 3. пролетерске бригаде одређен је за демонстрације на ширем подручју, ради обмане и развлачење непријатељских снага;

— прикупљан је прибор за израду сплавова: ексери, кламфе и остало, и израђивани су сплавови;

— направљен је ред форсирања: 2. далматинска, 3. пролетерска и 2. пролетерска бригада, с тим што ће 2. далматинска, по форсирању Дрине, образовати мостобран на линији Плијеш — Крушичко брдо — Црни врх, док ће осигурање снага на мостобрану од правца с. Бастаса вршити батаљон 3. пролетерске бригаде који буде први форсирао Дрину;

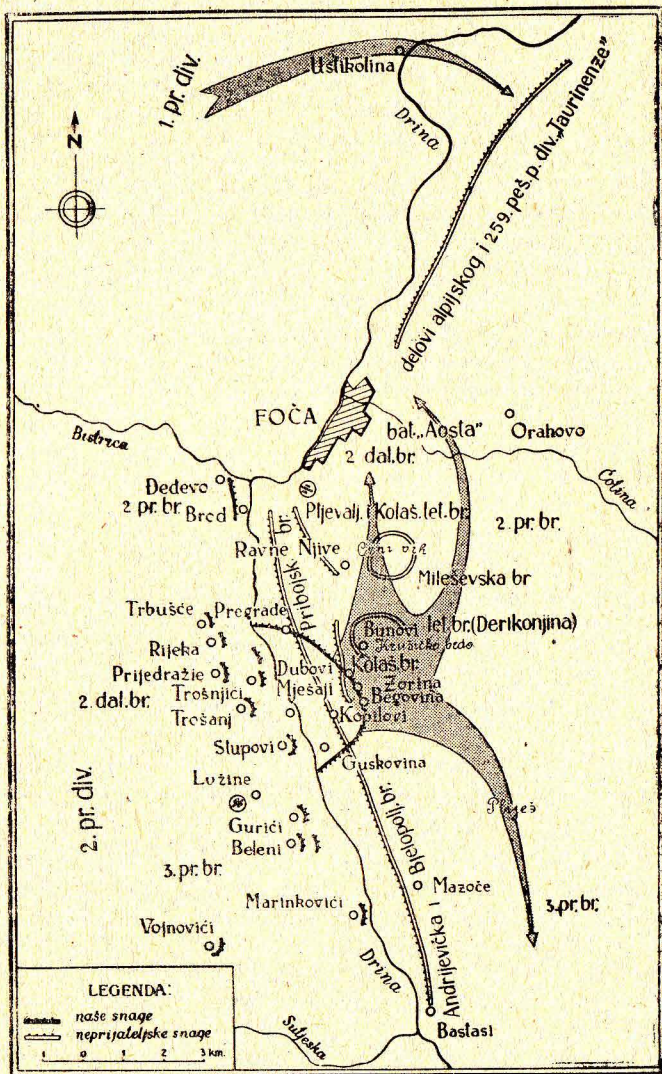
— бригаде ће се саме старати о обезбеђењу сплавова.

Већ ноћу 5/6. априла израђен је један сплав. На њему је под заштитом 2. и 3. пролетерске бригаде отпочела форсирање 2. пролетерска дивизија, односно њена 2. далматинска бригада.

Форсирање је почело 6. априла око 5 часова. Густа магла у долини Дрине послужила је првим деловима 2. далматинске бригаде као одлична маска од угледа четника са десне обале. У првим часовима форсирања непријатељ није реаговао, јер су се у току ноћи његови заштитни и осматрачки делови били повукли с реке, не очекујући прелаз наших снага.

Првим сплавовима су се пребациле борбене групе са аутоматским оруђима. Магла је дозвољавала и другим групама да несметано прелазе реку. Најзад, после пребацавања јачих делова 2. батаљона, непријатељ је открио форсирање, али је било касно, јер су делови наших пребачених снага, користећи широке међупросторе, потпуно изненадили четнике, тако да су ови у паници напустили своје положаје.

После тога је обавештајни орган четничке Врховне команде поднео извештај Дражи Михаиловићу да се Колашинска и Пљеваљска бригада нису бориле већ бежале. Између осталог, он извештава

Скица 1

о неким мерама: да је, на пример, наредио капетану Цимбаљевићу да изврши противнапад на комунисте у правцу с. Бунова и да је, преко Вукадиновића, тражио од Италијана да њихова артиљерија

са Црног врха туче наше снаге у рејону с. Копилова, а авијација снаге које још нису форсирале Дрину.¹³⁾

Кад се магла дигла прегледност је постала већа и осматрање боље. Други батаљон се и даље пребацивао, али сада под тежим условима: под митраљеском ватром са десне обале Дрине и под ватром артиљерије са Црног врха.

Међутим, непријатељски осигуравајући делови су били неутралисани јаком ватром наших заштитничких снага са леве обале Дрине, а потом присиљени и на повлачење, јер су јединице 2. дивизије стално имале ватрену надмоћност у току форсирања.

Шестог априла до 17 часова су 1. и 2. батаљон 2. далматинске бригаде постигли нове успехе и проширили мостобран до линије Гусковина — Беговина — Зорина — Дубови — Подграђе.

Да би се успех 2. далматинске бригаде на мостобрану обезбедио, наређено је штабу 3. пролетерске бригаде да један његов батаљон изврши форсирање после 1. батаљона 2. далматинске бригаде, затим да главнина батаљона обезбеђује десни бок 2. далматинске бригаде од с. Мазоче, у коме су се, наводно, налазиле непријатељске снаге, а једна чета да поседне положај на Плијешу.

Након избијања 1. и 2. батаљона на поменућу линију мостобрана непријатељ је концентрисао јаче снаге и покушао да овлада мостобраном и набаца 2. далматинску бригаду на Дрину.

Према једном писму обавештајног органа четничких снага на десној обали Дрине, у противнападу је требало да учествују све четничке снаге, као и тзв. летећа бригада Лукачевића, а подржавале би га италијанска авијација и артиљерија са Црног врха.¹⁴⁾

Овај противнапад је био један од најјачих. Други батаљон 2. далматинске бригаде, који је био на мостобрану, ударом четничких снага био је у почетку потиснут према Дрини, али је, појачан новопрстиглим снагама 1. батаљона, јуришом бомбама успео да непријатеља задржи, а затим и одбаци наносећи му тешке губитке. У одбијању противнапада учествовала је и дивизијска брдска батерија (без једног оруђа) с ватрених положаја из рејона 1 км источно од к. 962 (с. Јаворци).

У специјалном извештају од 7. априла у 19 часова команда сектора дивизије „Тауринензе” тврди да су две партизанске бригаде прешле Дрину и потиснуле четнике у правцу с. Биротића. О нашим губицима нема података, а о својим, односно четничким, губицима јавља да је било 200 што мртвих што рањених.

Други батаљон 2. далматинске бригаде имао је три мртва и осам рањених.

Како је инжињеријски вод Врховног штаба у међувремену направио још један сплав, то су услови за форсирање постали повољ-

¹³⁾ Архив VII, рег. бр. 147.

¹⁴⁾ Архив VII, рег. бр. БХ/V-149.

нији па је оно настављено ноћу 6/7. и 7. априла. Тако су већ 7. априла на десну обалу пребачени оперативни делови 2. далматинске, 3. пролетерске, сем једног батаљона а који је затварао правац од Сутјеске, и 2. пролетерске бригаде, изузев једног батаљона који је остао код Брода.

Пошто је штабу 2. пролетерске бригаде наређено да на простору Брод — с. Ђеђево остави један батаљон ради осматрања и извиђања обале, то је на захтев 3. пролетерске бригаде њен батаљон повучен с леве обале Дрине на десну, у састав бригаде.¹⁵⁾

После 2. далматинске и 3. пролетерске Дрину је форсирала 2. пролетерска бригада, тако да је ноћу 8/9. априла 2. пролетерска дивизија завршила форсирање.

Пребацавање јединица коморе олакшали су инжињерци Врховног штаба изградњом специјалног сплава за превоз.

После форсирања Дрине 2. пролетерска дивизија је распоређена у рејону Фоча — Шћепан Поље:

— 2. пролетерска бригада је имала задатак да у садејству са 2. далматинском бригадом блокира Фочу и врши припреме за њену ликвидацију;

— 2. далматинска бригада, без једног батаљона, налазила се јужно од Фоче, са задатком да у садејству са 2. пролетерском бригадом потпуно опседне и ликвидира фочанску тврђаву;

— 3. пролетерска бригада, на линији Шћепан Поље — Златни бор — Борје, имала је задатак да извиђа непријатеља на правцима од Шћепан Поља, Узлупа и Мељака, да затвори све правце који изводе ка Фочи и тиме олакша напад 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде на Фочу.¹⁶⁾

Врховном штабу НОВ и ПОЈ је предложено да нападу 2. пролетерске дивизије садејствује део снага 1. пролетерске дивизије, и то у ликвидацији Фоче и затварању праваца за извлачење непријатеља: Фоча — Ифсар — Чајниче и Фоча — десна обала р. Ђеотине — Челебић.¹⁷⁾

Пре напада на Фочу штаб 2. пролетерске дивизије одлучио је да 11. априла пошаље команди фочанског гарнизона ултиматум о предаји. Међутим, уместо одговора Италијани су отворили ватру из топова на наше положаје.¹⁸⁾

Ради потпомагања 2. пролетерске дивизије у нападу на Фочу, Врховни штаб је наредио штабу 1. пролетерске дивизије да своју артиљерију упуту у с. Орахово. Било је предвиђено да напад на Фочу подржавају и хаубице заплењене код Калиновика, али до напада није дошло: обустављен је наредбом од 15. априла 1943. године.¹⁹⁾

После форсирања Дрине и стварања ужег мостобрана на њеној десној обали, штаб 2. пролетерске дивизије настојао је да прошири

¹⁵⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 8/3.

¹⁶⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 6—3.

¹⁷⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 3/3.

¹⁸⁾ Архив VII, к. 731, рег. бр. 5/3.

¹⁹⁾ Архив VII, к. 14, ф. 2, рег. бр. 27.

терске дивизије у правцу Санцака и да се припреми за извођење противнапада ради набацивања 2. пролетерске дивизије на Дрину.

Упркос оцени да ће главне снаге 2. пролетерске дивизије наступати према Челебићу, четничка Врховна команда ипак предузима низ мера како би се Фоча као италијанско упориште по сваку цену заштитила и обезбедила. Због тога наређује капетану Лукачевићу да успостави и организује чврст и јединствен фронт између Ђеотине и Дрине на линији: Брод на Дрини — с. Осијек — Црни врх — Бикови, са предстражом на Округлици.

Поменуту линију непријатељ је набрзину фортификацијски утврдио и организовао осматрачку и извиђачку службу према десној обали Дрине, у правцу мостобрана 2. пролетерске дивизије.

Да би се што сигурније држали поменути положаји, наређено је капетану Лукачевићу да од Италијана хитно тражи део артиљерије, а да би Фоча била што сигурније брањена, дата му је сугестија да интервенише код италијанске команде у Фочи да се један италијански батаљон из с. Ифсара упути у правцу Драгачево — Крушичко брдо, са двоструким задатком: за одбрану Фоче и за гоњење према Дрини (после разбијања наших снага), док је команданту Милешевског батаљона наређено да батаљон пребаци из с. Баћа на Црни врх.²¹⁾

На правцу према Шћепан Пољу непријатељ је задржао снаге две разбијене бригаде (Беранске и Бјелопољске) на простору Шћепан Поље — Јелова гора — Мазоче, са намером да онемогући нашим снагама даље наступање у правцу Шћепан Поља и Челебића.

Друга пролетерска бригада без једног батаљона и позадинских делова завршила је пребацивање преко Дрине 7. априла и била у покрету ка простору Бакић (1. батаљон) — Слабић — Крушчица (2. батаљон) — с. Берићи (4. батаљон) — с. Потпећ — с. Фаловићи (5. батаљон). На овом простору бригада се прикупила предвече 8. априла.

Током овог дана 2. далматинска бригада је извршила припреме за напад на Црни врх који су четници тек посели и почели организовати за одбрану. Енергичним нападом те бригаде заузет је Црни врх и четници су одбачени преко Ђеотине у с. Орахово, а делови италијанског батаљона „Аоста“ са простора Брода у правцу Фоче.

Док су се 2. пролетерска и 2. далматинска бригада приближавале Фочи 3. пролетерска (Санџачка) бригада је 8. априла напала и разбила четнике на простору Крчмићи — Опачје — Хум и избила на линију Златни бор с. Шћепан Поље — с. Подгај, док су се четници повукли делом у правцу Челебића, а делом на леву обалу Таре.

Избијањем 3. пролетерске (Санџачке) бригаде на Златни бор требало је обезбедити везу са 2. пролетерском бригадом преко с. Завајита у коме се налазио њен 4. батаљон.

Преко штаба 2. пролетерске дивизије добивени су подаци од 2. далматинске бригаде да Италијани напуштају Фочу и да се повлаче у правцу Чајничка. На бази ових непроверених података штаб 2. пролетерске бригаде је убрзао припреме да што пре пређе Ђеотину и

²¹⁾ Архив VII, ВХ-V-157.

пресече правац Фоча — с. Ифсар — Чајниче и тако осујети намере Италијана. Поред овог основног задатка, требало је што пре ухватити везу са јединицама 1. пролетерске дивизије које су форсирале Дрину код Устиколине.

После разбијања и протеривања четника са простора с. Мазоче — с. Шћепан Поље 3. пролетерска (Санџачка) бригада је посела линију с. Пајковићи — Вукуша — Златни бор — Челебић — Фолиси са задатком да затвара и извиђа све правце непријатељског наступања који изводе од Пиве, Бобова, Мељака и Викоча у правцу Фоче.

У духу постојећег наређења за напад на Фочу, а да би се створили што повољнији услови, 2. пролетерска бригада је одлучила да се ноћу 9/10. априла пребаци преко Ђеотине и ликвидира сва спољна упоришта у одбрани Фоче и на тај начин олакша непосредан напад на овај гарнизон и истовремено прекине везу између Фоче и Чајнича.

Спроводећи донету одлуку у живот, 2. бригада је са 1, 2. и 5. батаљоном без отпора прешла Ђеотину преко моста. Њен 1. батаљон је напао с. Бољардину и Хан Соху и заузео поменута места без јачег отпора непријатеља.

Заузећем Хана Сохе прекинута је веза између Фоче и Чајнича, а успостављена веза са 3. крајишком бригадом 1. пролетерске дивизије.

У даљем нападу на спољну одбрану Фоче 2. батаљон је напао с. Орахово и ликвидирао ово упориште уз незнатни отпор, док је 5. батаљон заузео с. Брусну и с. Козаревину.

У овим борбама непријатељ се имао губитке: 22 мртва, 61 заробљеног и више рањених, док је 2. пролетерска бригада имала 6 мртвих и 9 рањених бораца.

Док је 2. пролетерска бригада нападала спољну одбрану Фоче, делови 3. пролетерске (Санџачке) бригаде су ноћу 10/11. априла напали и ослободили од четника Челебић. Након краће борбе четници су у нeredу одступили у правцу Мељака и Бобова. У правцу Мељака упућени су мањи делови 3. пролетерске (Санџачке) бригаде да заједно с партизанима из пљеваљског среза разбију четничке групе које су се повлачиле са Дрине.

С обзиром да се положај италијанске посаде у Фочи све више погоршавао, хитно је тражена интервенција од Немаца да се бомбардују наше снаге око Фоче. Истовремено се по том питању интервенише и преко Суперслоде.²²⁾

Да би се олакшао положај опседнутог гарнизона у Фочи, 14. априла је Суперслода наредила команданту 6. армијског корпуса и гувернеру Црне Горе да се мобилишу и опреме сви црногорски и херцеговачки четници и уз подршку и садејство италијанско-немачке авијације деблокирају Фочу.²³⁾

На ову и друге интервенције Италијана јаче четничке снаге (око 3.000 бораца) пребачене су ноћу 14/15. априла са подручја Жаб-

²²⁾ Извештај италијанског војног изасланика у Београду о опсади Фоче.

²³⁾ Фонограм Суперслоде бр. 5975 команданту 6. армијског корпуса од 14. IV. Препис у Архиви VII.

љака преко р. Таре (код Тепаца и Узлупа) и оријентисане преко Бобова и Мељака у правцу Челебића, са задатком да нападну снаге 2. пролетерске дивизије, набаце их на Дрину и униште, и на тај начин деблокирају Фочу.

Поменуте снаге четника биле су организоване у осам бригада, под командом Павла Ђуришића. У њиховом саставу налазио се и Ибарски одред попуњен четницима из Србије.

Главнина тих снага била је спремна да се бори до краја. То су углавном били четници који су огрезли у злочинима. Само мањи део био је насилно мобилисан и није био расположен за борбу против нас.

Четничке јединице су биле наоружане великим бројем тешких и лаких аутоматских оруђа и минобацача, а имали су и доста муниције.

Позади борбеног поретка четника кретале су се специјалне полицијске групе које су имале задатак да стрељају сваког оног четника који би покушао да побегне из борбе.

Дванаестог, 13. и 14. априла 2. пролетерске бригада је вршила прегруписавање снага, осматрала и извиђала распоред, јачину и састав непријатеља у Фочи и непосредно око ње. Четрнаестог априла, између 22. и 24. часа, бригада је вршила демонстративни напад на Фочу да би открила распоред ватрених средстава. На овај напад Италијани су сутрадан реаговали јаком ватром једне батерије из Фоче. Тога дана авијација је двапут бомбардовала наше снаге око Фоче, а нарочито у с. Орахову.

Као упориште Фоча се могла блокирати знатно мањим снагама, искључиво на правцу Фоча — Чајниче. Тим пре што снаге у Фочи нису биле толико јаке да би иоле могле утицати на наш маневар. Фоча је представљала саобраћајни пункт за везу долином Дринé и преко Чајнича са Санцаком без већих резерви за исхрану и смештај војске.

Ми смо сасвим сувишно груписали и ангажовали две бригаде (2. пролетерску и 2. далматинску) око Фоче и на врло широком фронту, уместо да смо их држали прикупљене за маневар у основном правцу. Оваквим поступком не бисмо довели 3. пролетерску бригаду, развучену на врло широком фронту, у врло тежак положај према знатно јачим снагама четника.

У духу наређења Врховног штаба НОВ и ПОЈ, 2. пролетерска дивизија имала је почети напад на Фочу 15. априла. Међутим, због погоршања ситуације на фронту 3. бригаде, према којој су се концентрисале јаче снаге четника, наредбом Врховног штаба од истог дана, овај напад је обустављен.

Петнаестог априла у раним јутарњим часовима јаче четничке формације извршиле су напад готово на целом фронту 3. пролетерске бригаде.

Под врло тешким условима (бројна надмоћност непријатеља, врло широк и развучен фронт) 3. пролетерска бригада је водила упорне борбе 15. априла. Њена главнина је задржала дотадање поло-

жаје (Шћепан Поље — Граб — Кучиште — Дикањ) са једном истуреном четом на Тврдацима, према Викоћу, док се 2. батаљон са положаја Хоћево, под притиском јачих снага четника од Слатине и Коњског поља, повукао на положај Дражево — Врбица.

Поред изричитог наређења свом 1. батаљону да упорно затвара правац од Шћепан Поља преко Бастаса и не дозволи продор четника долином Дрине према дивизијској болници, штаб 3. пролетерске бригаде обавестио је истог дана (15. априла) после подне штаб 2. пролетерске дивизије о озбиљности ситуације на фронту бригаде и тражио помоћ и садејство делова 2. далматинске бригаде из Потпећи правцем Троврх — Завајит.

Истог дана је штаб 2. пролетерске дивизије наредио да 2. далматинска бригада упути свој батаљон из Потпећи у Завајит, а 2. пролетерска бригада исто тако један батаљон у правцу Кумић — Троврх, с тим да се оба батаљона потчине штабу 3. пролетерске бригаде.

После прикупљања и прегруписавања снага четници су 16. априла око 3 часа наставили напад несмањеном жестином и то на целом фронту 3. пролетерске бригаде. Око 9 часова, 16. априла, стигао је у Завајит 2. батаљон 2. далматинске бригаде и сменио делове 3. пролетерске бригаде који су се налазили у рејону Тврдаци.

С обзиром да 3. пролетерској бригади нису на време стигла појачања од 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде, она се под борбом почела извлачити на следећу линију положаја: Узлуп — Златни бор — Јемелина — југоисточно од Подгаја (к. 1053). У току овог извлачења водиле су се оштре борбе на одсеку 3. пролетерске бригаде, а нарочито на Илијиној глави.

По пристизању, 2. далматинске бригаде водио је тешке борбе на правцу Тврдица — Завајит и у самом Завајиту. Под непрекидним притиском много јачих непријатељских снага 3. пролетерска бригада и 2. батаљон 2. далматинске бригаде, развучени на широком фронту, поново су пред мрак, 16. априла, потиснути са линије Златни бор — с. Тохол — с. Завајит на линију Хум — Јелова гора — Бучија — Орници — Вијенац, са које је 3. пролетерска бригада, у садејству са два батаљона 2. далматинске бригаде, имала да изврши противнапад на четничке снаге које су држале положаје Завајит, Јамалике и Златни бор. Овај противнапад требало је извести 17. априла у 2 часа једновремено са снагама обеју бригаде, у чему се није успело.

У оваквој ситуацији, поред већ једног ангажованог батаљона из 2. далматинске бригаде, ангажован је још један под командом заменика команданта бригаде. Ови батаљони су посели за одбрану Бакић (к. 1444), с тим да затворе правац Завајит — Бакић — Драгочава.

Због свог значаја за наше позадинске делове у долини Дрине, ови су се положаји морали енергично и одсудно бранити, нарочито у вези са положајима Троврх, Црни врх, Кумић. У случају да овлада овим положајима, непријатељ би могао да деблокира Фочу.

У раним часовима, 17. априла, четничке снаге, касније подржане италијанском авијацијом, наставиле су нападе на читавом фронту, 3. пролетерске бригаде, све до Кумића, који је држао 2. батаљон 2. пролетерске бригаде.

У току 17. априла 2. пролетерска бригада је почесно интервенисала: прво са 4, а затим 2. батаљоном. Међутим, оба су закаснила. Ова два батаљона су држали јаке положаје Црни врх, Троврх и Кумић. Са њих су избачени извиђачки делови у рејон Корче, према Тврдацима. Троврх је држао 2. батаљон и на њему одбијао неупоредиво јаче четничке снаге борбама прса у прса и неколико пута поновљеним јуришима, готово само бомбама.

До 17 часова, 17. априла, ситуација на фронту јединица 2. дивизије била је врло озбиљна. Непријатељ је уз тешке губитке овладао Троврхом и Црним врхом, које су држале јединице 2. пролетерске бригаде, и Бакићем који су држале јединице 2. далматинске бригаде.

Накнадним увођењем у борбу 5. батаљона 2. пролетерске бригаде на правцу Кумић — Троврх, непријатељ је одбачен и Троврх поново заузет, чиме је ситуација донекле поправљена и створени повољнији услови за држање ових положаја до прелаза у општи напад.

Исцрпеност јединица, велики губици, недостатак муниције за аутоматска оруђа, а посебно неупоредиво многобројније непријатељске снаге, неповољно су се одразили на исход борби, па је 3. пролетерска бригада 17. априла, после борби прса у прса, морала да напусти положај Зечје брдо — Плијеш и да се повуче преко Слабића у правцу Крушићког брда, чиме се ситуација на овом делу фронта озбиљно погоршала, јер је доведена у питање сигурност позадинских делова 2. пролетерске дивизије, који су се по деловима почели пребацивати преко Дрине.

Поред почесног увођења у борбу батаљона 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде, било је и закашњења условљеног објективним околностима, тј. сменом јединица на положајима око Фоче, удаљеношћу, тешким и беспутним земљиштем са великим висинским разликама. Све је то имало негативних последица, јер 3. пролетерска бригада, упркос врло упорној борби, није могла да одоли скоро десетоструко бројнијем непријатељу.

Ситуација није била боља ни на левом крилу фронта — између Бакића и Кумића. Јединице 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде веома су се храбро бориле, али нису успеле да разбију непријатеља.

Појединачним увођењем у борбу батаљона 2. пролетерске бригаде, иако је још 15. априла наређено команданту 2. пролетерске бригаде да ангажује целу бригаду, није побољшана ситуација. У борби прса у прса коју је са четницима јуришних васојевићких бригада водио 2. батаљон 2. пролетерске бригаде на Кумићу, у једном налету је пало 13 бораца и руководиоца.

На фронту 2. пролетерске дивизије, 17. априла, у 18 часова, непријатељске формације, јачине око 3.000 добро наоружаних четника

са довољно муниције, подржаване авијацијом, наступале су на свим правцима и избиле на линију Кумић — Слабић — Плијеш, с намером да продуже наступање, набаце наше снаге на Дрину и деблокирају италијански гарнизон у Фочи.

С обзиром да је оваква ситуација доводила у питање општи маневар главних снага, штаб 2. пролетерске дивизије добио је наређење од Врховног штаба НОВ и ПОЈ да, уз садејство 7. крајишке бригаде из позадине, свим снагама дивизије изврши енергичан ноћни противнапад у циљу разбијања и уништења четника.

Противнапад је требало извршити 17. априла у 24 часа у две нападне колоне:

десна колона (3. пролетерска бригада, три батаљона 2. пролетерске бригаде и батерија минобацача) општим правцем Зечје брдо — Подгај — Челебић, с тим да десном потколоном напада правцем Плијеш — Бучије — Златни бор — Узлуп и по разбијању непријатеља оријентише своје снаге преко с. Папкова Дола у правцу Челебића, а левом потколоном (три батаљона) правцем Слабић — Зечје брдо — Подгај — Челебић; веза са левом колоном требало је да се одржава на линији Бакић — Завајит;

лева колона (2. пролетерска бригада без два батаљона, 2. батаљона далматинске бригаде и батерије минобацача) општим правцем Кумић — Корче — Тврдаци — Јечмиште — Челебић; везу са десном колоном требало је одржавати на линији Бакић — Подгај.

Према наређењу Врховног штаба, 2. пролетерској дивизији садејствовала је 7. крајишка бригада са простора Градац — Мељак — Ковач, правцем Мељак — Челебић.

Обе колоне почеле су напад једновремено и тачно у одређено време.

На правцу леве колоне непријатељ није пружао озбиљнији отпор, већ се нагло повукао преко Завајита, Борја и Челебића, свакако, због појаве 7. крајишке бригаде и због претрпљених губитака.

Код десне колоне противнапад се развијао успешно, упркос јачег отпора непријатеља. Тако је десна потколони (три батаљона 2. пролетерске и 4. батаљон 3. пролетерске бригаде) напала четнике на Плијешу и после упорне борбе одбацила их преко Јеловаче горе у правцу Узлупа и даље преко р. Таре, наневши им губитке од 35 мртвих, 8 заробљених и много рањених. На правцу леве потколоне (3. пролетерска бригада без 4. батаљона), нападом два батаљона фронтално на Слабић, уз садејство 5. батаљона, забаченог у позадину, непријатељ је био изненађен на одмору. После жестоке борбе и ова четничка група била је савладана, а нанесени су јој губици од 47 мртвих и више рањених.

Трећа пролетерска бригада је у овим борбама (од Челебића до Крушичког брда) имала 42 мртва и 30 рањених бораца.²⁴⁾

Након разбијања непријатеља на линији Бакић — Слабић — Плијеш, лева и десна колона наставиле су гоњење и у рејону Челе-

²⁴⁾ Зборник, I, 12, стр. 257.

бића дошле у везу са јединицама 7. крајишке бригаде, која је у овом маневру имала значајну ако не и пресудну улогу.

Због тешке ситуације код 2. дивизије, Врховни штаб је наредио штабу 1. дивизије да брзо интервенише делом својих јединица. Дана 16. априла, штаб 1. дивизије наредио је 7. крајишкој бригади да одмах крене правцем: Градац — Мељак — Колијевка — Општриково Брдо — Врановина да би пресекла одступницу четницима и уништила их заједно са 3. пролетерском (Санџачком) бригадом.²⁵⁾

По доласку на Мељак, штаб 7. бригаде био је обавештен да су четници заузели Челебић и потиснули наше јединице према Дрини па је дошао до закључка да је целисходније интервенисати преко Челебића, непосредно у позадини непријатељских снага, него ићи преко Љубишње пл., како је било наређено.

Покрет према Челебићу извршен је 17. априла навече. Са 7. бригадом била је група од 20 партизана из пљеваљског среза. Идућег дана пред зору јединице 7. крајишке бригаде стигле су у с. Челебић где се налазила пљеваљска четничка бригада.

У краткој борби пљеваљска четничка бригада била је разбијена. Али већ после неколико часова њене јединице су се прикупиле и извршиле противнапад у намери да поново заузму Челебић. Након упорне борбе, пљеваљска бригада била је разбијена и одступила преко Ђеотине. У тој борби заробљено је око 70 четника.

Оне четничке снаге које су водиле борбу са јединицама 2. дивизије, повукле су се на леву обалу Таре код Узлупа односно преко Мештроваца ка Бобову, јер ти правци нису били довољно затворени.

У борбама са 2. пролетерском бригадом и батаљонима 2. далматинске бригаде непријатељ је укупно имао 73 мртва и преко 40 рањених.

Губици јединица 2. пролетерске и 2. далматинске бригаде, ангажованих у садејству са 3. пролетерском бригадом, износили су 37 мртвих и 48 рањених.

Тако су четничке снаге на овом простору биле разбијене.

Форсирањем Дрине савладана је и последња препрека пред Главном оперативном групом и створени су повољни услови за даље наступање и за реализовање идеје Врховног штаба НОВ и ПОЈ — избијање ширим фронтом на оперативну основицу Санџак — Црна Гора — Космет.

Са тактичко-оперативног и техничког гледишта, форсирање Дрине спада у једну од најсмелијих и најсложенијих операција на рекама у току НОР-а. Дрина, као велика и опасна природна препрека, активно брањена јачим снагама четника и Италијана подржаваних артиљеријом и авијацијом, савладана је у релативно кратком времену, без техничких средстава и стручног кадра.

У недостатку технике и ручног алата, сплавови за борце, товарна грла и комору направљени су од месних средстава. Овим сред-

²⁵⁾ Зборник, том IV/12, стр. 212.

ствима је 2. пролетерска дивизија већ првог дана и ноћи успела да пребаци делове двеју бригада и образује мостобран, те да на тај начин обезбеди форсирање својих основних снага.

Садејство средстава за подршку (артиљерија, минобацачи), како у току форсирања, тако и за време борби приликом образовања мостобрана и одбијања противнапада, било је правовремено и успешно.

Пожртвованост, самопрегор и заузимљивост бораца и старешина 2. пролетерске дивизије и 3. пролетерске санџачке бригаде, како у припреми тако и у извршењу форсирања, били су на достојној висини.

Посебно, за успешно форсирање Дрине дневном заповешћу Врховног команданта НОВ и ПОЈ друга Тита похваљена је 2. далматинска бригада.

Груписање главнине дивизије у циљу заузимања Фоче учинило је да је мостобран на десној обали Дрине остао релативно мали, па су нам, кад је извршен напад јачих непријатељских снага, биле мале могућности за маневар.

Било би много целисходније да је 2. пролетерска дивизија основним снагама наставила гоњење четника, јер би им се нанели много већи губици, а за блокаду Фоче, која није имала неки посебан оперативни значај, могле су се оставити мање снаге; био би довољан и један батаљон.

Непријатељ је успео да 15. априла постигне изненађење, јер штаб 3. пролетерске бригаде није предузео потребне мере ради извиђања и обезбеђења на правцу Бобова и Мељака, већ се ослонио на изјаве позадинских радника који су дошли из пљеваљског среза да успоставе везу са нашим јединицама.

Због непознавања ситуације пред 3. пролетерском бригадом, штаб 2. дивизије није одмах ангажовао јаче снаге за разбијање непријатеља, већ је у борбу почесно уводио батаљоне, што није било довољно за разбијање јаким непријатељевих формација.

Кад је извршен противнапад главним снагама 2. дивизије уз врло успешан маневар 7. крајишке бригаде, непријатељ је био разбијен. У току ових борби све јединице 2. дивизије показале су ванредну храброст и одлучност.